

ЗГОДА Ю. А.,
аспірантка кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)
ORCID ID: 0009-0000-7029-740X

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.53>

ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексне криміналістичне дослідження ролі та значення криміналістичного аналізу у процесі розслідування корисливих кримінальних правопорушень, що вчиняються в умовах воєнного та надзвичайного стану. Обґрунтовано, що зазначені кризові правові режими зумовлюють суттєву трансформацію корисливої злочинності, яка проявляється у зміні об'єктів посягання, способів учинення злочинів, механізмів їх приховування, а також у зростанні латентності та рівня організованості злочинної діяльності. Акцентовано увагу на появі специфічних криміногенних можливостей, пов'язаних із масовим переміщенням населення, ослабленням контролю за майном, функціонуванням гуманітарних і волонтерських структур, а також активним використанням цифрових технологій.

Проаналізовано співвідношення понять «кримінальний аналіз» і «криміналістичний аналіз», доведено недоцільність їх ототожнення та визначено місце криміналістичного аналізу як тактико-криміналістичного інструменту забезпечення досудового розслідування. Встановлено, що криміналістичний аналіз є базовим елементом професійної діяльності слідчого та інших учасників кримінального провадження і застосовується на всіх етапах розслідування – від первинної оцінки повідомлення про злочин до підготовки матеріалів до судового розгляду.

Запропоновано поетапну схему застосування криміналістичного аналізу під час розслідування корисливих злочинів у воєнних та надзвичайних умовах, яка охоплює аналіз вихідної інформації, обстановки злочину, особи правопорушника, доказової бази та аналітичне узагальнення результатів. Зроблено висновок, що використання криміналістичного аналізу з урахуванням специфіки кризових обставин сприяє підвищенню ефективності виявлення, розкриття та попередження корисливих кримінальних правопорушень, а також удосконаленню практики досудового розслідування в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Ключові слова: корисливі кримінальні правопорушення, криміналістична методика, кримінальний аналіз, криміналістичний аналіз.

Zhoda Yu. A. Fundamentals of forensic analysis of mercenary criminal offenses under martial law and a state of emergency

The article provides a comprehensive forensic study of the role and significance of forensic analysis in the investigation of mercenary criminal offenses committed under martial law and a state of emergency. It substantiates that these crisis legal

regimes lead to a substantial transformation of mercenary crime, manifested in changes in the objects of criminal encroachment, methods of committing offenses, mechanisms of concealment, as well as in increased latency and a higher level of organization of criminal activity. Particular attention is paid to the emergence of specific criminogenic opportunities associated with mass population displacement, weakened control over property, the functioning of humanitarian and volunteer organizations, and the active use of digital technologies.

The relationship between the concepts of «criminal analysis» and «forensic analysis» is examined; the inadvisability of their identification is demonstrated, and the place of forensic analysis as a tactical and forensic tool for ensuring pre-trial investigation is defined. It is established that forensic analysis constitutes a basic element of the professional activity of investigators and other participants in criminal proceedings and is applied at all stages of the investigation—from the initial assessment of a crime report to the preparation of materials for judicial consideration.

A step-by-step framework for the application of forensic analysis in the investigation of mercenary crimes under martial law and emergency conditions is proposed. This framework includes the analysis of initial information, the crime scene and surrounding circumstances, the offender's personality, the evidentiary base, and the analytical synthesis of results. It is concluded that the use of forensic analysis, taking into account the specifics of crisis circumstances, contributes to increasing the effectiveness of detection, investigation, and prevention of mercenary criminal offenses, as well as to improving pre-trial investigation practices under martial law and a state of emergency.

Key words: *mercenary criminal offenses, forensic methodology, criminal analysis, forensic analysis.*

Вступ. Корисливі посягання традиційно становлять найбільш чисельну групу злочинів у структурі злочинності. Їхня поширеність пояснюється природним прагненням окремих осіб до незаконного збагачення, використанням майнових та економічних ресурсів як головного об'єкта злочинного посягання. Проте в умовах воєнного та надзвичайного стану ці злочини набувають специфічних рис, що суттєво ускладнює їх виявлення, розслідування та попередження.

Період воєнних конфліктів і кризових ситуацій супроводжується руйнуванням економічних зв'язків, зниженням рівня життя населення, зростанням соціальної напруги. У таких умовах спостерігається збільшення кількості злочинів, спрямованих на незаконне заволодіння майном, фінансовими ресурсами та іншими матеріальними благами. Водночас поява нових обставин – евакуація, переміщення населення, ослаблення контролю за майном, діяльність волонтерських і гуманітарних організацій – створює нові криміногенні можливості для злочинців. Це вимагає адаптації криміналістичних методів дослідження корисливих злочинів з урахуванням змінених умов.

Враховуючи тенденції розвитку злочинної діяльності та розробки системи протидії їй особливої ваги набуває систематизований збір інформації про злочини, адже він є основою якісного кримінального аналізу. Узагальнення даних дозволяє ефективно здійснювати превентивні заходи, виявляти правопорушників на ранніх етапах їхньої діяльності та забезпечувати оперативну підтримку у досудовому розслідуванні [3]. Це набуває особливої актуальності в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли зростає динаміка та специфіка корисливих злочинів.

Аналітичні інструменти кримінального аналізу у практичній діяльності правоохоронних органів нерозривно поєднані з традиційним для наукових криміналістичних досліджень використанням методології криміналістичного аналізу злочинної діяльності. І в контексті зближення теорії і практики забезпечення боротьби зі злочинністю іноді відбувається підміна даних понять, що є недоречним на нашу думку.

Кримінальний аналіз виконує важливу роль у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів, адже спрямований на встановлення зв'язків між подіями злочинного характеру, особами, причетними до них, та інформацією з різних джерел. Використання сучасних цифрових технологій та методів обробки даних дозволяє ефективніше виявляти закономірності й прогнозувати криміногенну ситуацію.

Модель правоохоронної діяльності, що ґрунтується на аналітичній розвідці, відкриває нові можливості для протидії злочинності, зокрема й корисливій. Вона дозволяє своєчасно реагувати на виклики воєнного часу, посилювати національну безпеку та вдосконалювати криміналістичні підходи до боротьби з протиправними діями.

Виходячи з оцінок підрозділів Національної поліції, які у своїй діяльності активно застосовують кримінальний аналіз або користуються його результатами, можна стверджувати, що цей інструмент є одним із найефективніших у протидії злочинності. Завдяки йому правоохоронні органи отримують можливість виявляти основні тенденції злочинної активності, визначати пріоритетні напрями роботи та формувати дієві стратегії контролю за правопорушеннями [4]. Це безпосередньо впливає на зміцнення правопорядку та підвищення рівня безпеки суспільства.

Особливого значення кримінальний аналіз набуває в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли злочинність, зокрема корислива, змінює свої форми та масштаби. У таких обставинах його методологія та інструментарій довели свою практичну цінність, оскільки дозволяють оперативно виявляти закономірності у злочинних діях, аналізувати специфіку корисливих посягань і своєчасно розробляти заходи протидії [5]. Це робить кримінальний аналіз незамінним елементом сучасної системи боротьби зі злочинністю в кризових умовах.

Кримінальний аналіз є складною багатогранною сферою, що поєднує інформатизацію, аналітичну діяльність та окремі елементи оперативно-розшукової роботи, трансформовані у процес створення аналітичного продукту для прийняття управлінських і процесуальних рішень [2]. В Україні ця діяльність регулюється спеціальними нормами законодавства, які визначають порядок її організації в межах Національної поліції. Водночас сучасні умови, зокрема воєнний та надзвичайний стан, вимагають подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, оскільки корисливі злочини набувають нових форм і масштабів, що ускладнює їх розкриття та попередження.

Науковці справедливо наголошують, що кримінальний аналіз має постійно адаптуватися до викликів часу та відповідати вимогам як національного, так і міжнародного права [1]. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли необхідність своєчасного виявлення тенденцій у корисливій злочинності, таких як мародерство, незаконне заволодіння гуманітарною допомогою чи стратегічними ресурсами, стає критичною. Таким чином, розвиток кримінального аналізу та вдосконалення його правового регулювання є ключовим напрямом у забезпеченні ефективної діяльності правоохоронних органів у сучасних кризових умовах.

Аналіз сучасної слідчої практики підтверджує, що в умовах зростання ролі інформаційної складової у процесі розслідування значно підвищилася потреба у розробленні нових підходів до роботи з даними, які надходять до слідчого, особливо в цифровому форматі. Водночас наголошується: накопичення великих обсягів інформації саме по собі не гарантує ефективності – важливим є вміння правильно її опрацювати та використовувати для прийняття своєчасних і обґрунтованих рішень [9].

У цьому контексті варто враховувати, що, попри стрімкий розвиток цифрових технологій, нові засоби виявлення, фіксації та вилучення доказів, перевірені часом криміналістичні методи залишаються актуальними й незамінними. Саме поєднання сучасних інструментів та класичних криміналістичних підходів забезпечує комплексність та результативність розслідувань.

Серед таких засобів особливе місце займає криміналістичний аналіз, який можна розглядати як важливий тактико-криміналістичний елемент забезпечення розслідування [6]. В умовах воєнного та надзвичайного стану його значення зростає ще більше, оскільки дозволяє не лише структурувати великі масиви інформації, а й виявляти закономірності

у корисливих злочинах, що змінюють свої форми під впливом воєнних реалій. Завдяки цьому криміналістичний аналіз стає ефективним інструментом як для розкриття злочинів, так і для їх попередження, сприяючи збереженню правопорядку та захисту суспільних і державних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових праць, присвячених проблематиці криміналістичного аналізу, варто виокремити дослідження, автори яких ґрунтовно розкрили питання його застосування у кримінальному судочинстві, зокрема під час розслідування злочинів. Значний внесок у цю сферу зробили В. Журавель, В. Коновалова, В. Курапка, Е. Локар, Г. Малевські, П. Саукко, Е. Сімакова-Єфремян, Б. Холист, Д. Цехан, В. Шевчук, В. Шепітько, М. Шепітько, В. Юсупов та інші вчені, чії праці можуть слугувати міцною основою для подальших наукових розвідок.

Певні аспекти криміналістичного аналізу, хоча й у вузькому контексті, розглядали у своїх дослідженнях також С. К. Шалі [13], П. Рані та А. Р. Ранджан [12], Р. Дрішті [8], Е. Вілер [15], Е.-А. Янку [10], Дж. Петерсон зі співавторами [11], Р. Гел та Д. Плекас [9] та інші зарубіжні науковці. Важливе значення мають і фундаментальні методичні напрацювання, підготовлені спеціалізованими установами іноземних держав, а також матеріали серії ООН «Освіта для правосуддя» (E4J) [14].

Серед українських дослідників уваги заслуговують монографії В. Тіщенка, П. Мінки та К. Чаплинського, а також окремі статті К. Калюги, К. Латиш та інших авторів. Водночас слід зазначити, що вітчизняна наука демонструє помітно менший інтерес до проблематики криміналістичного аналізу порівняно із зарубіжними науковими школами.

Постановка завдання. Ефективність застосування методології криміналістичного аналізу у процесі розробки тактичних та методичних положень розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного та надзвичайного стану безпосередньо залежить від розуміння його особливостей та спрямованості.

Результати дослідження. Криміналістичний аналіз є невід'ємною складовою діяльності слідчого, адже саме з нього фактично починається будь-яке розслідування. Вивчення матеріалів кримінального провадження передбачає аналіз усіх наявних відомостей, формування цілей, визначення напрямів та тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Такий підхід дозволяє обґрунтовано вирішувати питання про достатність підстав для відкриття досудового розслідування, встановлювати характер слідчої ситуації, визначати можливі серії злочинів, а також оцінювати зібрані докази перед складанням обвинувального акта.

У воєнних і надзвичайних умовах криміналістичний аналіз набуває ще більшої ваги, адже корисливі злочини у цей період відзначаються специфічними особливостями: маскуванням під законну діяльність, груповим характером, використанням кризової ситуації для заволодіння гуманітарними ресурсами чи військовим майном. Слідчий, прокурор, адвокат або інші учасники кримінального процесу застосовують цей інструмент на різних етапах – від початкового аналізу фактів до підготовки справи до судового розгляду.

Завдяки криміналістичному аналізу виявляються прогалини в роботі слідчого, помилки під час проведення окремих слідчих дій чи оперативних заходів, а також недоліки організації розслідування загалом. Це особливо важливо під час роботи з нерозкритими злочинами попередніх років, а також для протидії сучасним корисливим посяганням у кризових обставинах, коли своєчасне та правильне опрацювання інформації визначає ефективність усього розслідування.

Таким чином, криміналістичний аналіз виступає базовим професійним інструментом слідчого, без якого неможливо забезпечити повне, якісне та результативне розкриття корисливих злочинів, особливо в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Пропонована схема застосування криміналістичного аналізу для розслідування корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану може бути представлена як система взаємопов'язаних етапів, кожен з яких має своє значення для формування повної картини злочинної діяльності та вибору ефективної тактики розслідування.

На початковому етапі здійснюється аналіз вихідних даних. Важливим завданням є оцінка повідомлення про злочин: хто заявив, які факти наведені, чи вбачаються ознаки корисливого мотиву. Далі встановлюється контекст: чи має злочин зв'язок із воєнним станом, наприклад, чи йдеться про розкрадання гуманітарної допомоги, військового майна чи шахрайство з соціальними виплатами. На основі зібраної інформації формуються попередні версії щодо характеру злочину – чи він вчинений індивідуально чи групою, має організований чи епізодичний характер.

Другий етап передбачає аналіз обстановки злочину. Тут визначається об'єкт посягання (гуманітарні вантажі, військове спорядження, кошти бюджету, майно цивільних осіб), спосіб його вчинення (підробка документів, привласнення, зловживання службовим становищем, крадіжка чи шахрайство), а також умови, що сприяли злочину – зокрема, слабкий державний контроль, дезорганізація органів влади чи дефіцит ресурсів.

Третій етап пов'язаний із дослідженням особи злочинця. Важливо встановити категорію суб'єкта (військовослужбовець, службова особа, волонтер чи цивільний), визначити його мотивацію (матеріальна вигода, використання хаотичної ситуації, корупційні інтереси), а також рівень підготовки – чи йдеться про випадкового злочинця, чи про члена організованої групи.

Четвертий етап охоплює аналіз доказової бази. Тут до уваги беруться матеріальні сліди (документи, квитанції, електронні дані, GPS-трекінг, залишки вантажів), особистісні джерела інформації (свідки, інформатори, конфіденційні співробітники), а також цифрові докази (телефонні переговори, дані з месенджерів, банківські операції).

П'ятий етап полягає в аналітичному узагальненні. На цьому рівні встановлюється типова слідча ситуація (наприклад, зникнення гуманітарного вантажу, маніпуляції з електронними картками, розкрадання палива), здійснюється оцінка ризиків (можливість серії злочинів, вплив на безпеку регіону) та визначається оптимальна тактика слідчих дій (обшуки, допити, негласні заходи).

На завершальному етапі проводиться оцінка повноти та логічності зібраних доказів. Також виявляються системні проблеми, які сприяють злочинності: корупційні схеми, слабкий контроль за майном, відсутність ефективної координації. Важливо, щоб результати криміналістичного аналізу використовувалися не лише для доведення конкретного злочину, але й для запобігання подібним правопорушенням у майбутньому.

Таким чином, формується цілісна криміналістична модель розслідування корисливих злочинів, що враховує специфіку воєнного та надзвичайного стану: дефіцит ресурсів, зростання кримінальної активності, ускладнення контролю та високі ризики організованої злочинності й корупції.

Список використаних джерел:

1. Білоус Р. В., Василюк В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 131–137.
2. Власюк О. В. Роль і місце кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України: матер. постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків, 2011. Вип. 3. Ч. 1. С. 82–85.
3. Засць О. М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні. Сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 17–25.
4. Кисельов А. О. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в 114 Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи № 228/2021. РВВ ДНДІ. Київ, 2021, С. 63–67.
5. Махнюк А. В. Теоретичні основи провадження кримінального аналізу у сфері правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Державної прикордонної служби*. 2011. № 94. С. 3–7.

6. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця, 2017. С. 64.
7. Ackermann V. R., Kurapka V. E., Malewski H., Shepitko V. Schaffung eines einheitlichen europäischen Kriminalistischen Raumes: Die Tätigkeit öffentlicher Organisationen zur Stärkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. 2020. Is. 6. Pp. 355–363.
8. Drishti R. Analysis Of The Criminal Investigation System And Techniques. *Legal Service India E-Journal – Lawyers*. 2010. URL: <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-7501-analysis-of-the-criminal-investigation-system-and-techniques.html>
9. Gehl R., Plecas D. Introduction to Criminal Investigation: Processes, Practices and Thinking. Justice Institute of British Columbia. New Westminster, BC. 2016. 181 p. URL: <https://press-books.bccampus.ca/criminalinvestigation/>
10. Iancu E.-A. The Contribution of Forensic Science to Establishing the Truth in Criminal Proceedings. *Athens Journal of Law*. 2019. Vol. 5. Is. 4. Pp. 457–470. DOI: 10.30958/ajl.5-4-6
11. Peterson J., Sommers I., Baskin D., Johnson D. The Role and Impact of Forensic Evidence in the Criminal Justice Process. School of Criminal Justice & Criminalistics, California State University, Los Angeles, 2010. 151 p. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/231977.pdf>
12. Rana P., Dr. Ranjan A. R. Use of Forensic Science in Investigation of Crimes; a Critical Legal Study. *International Journal of Engineering Science and Computing*. 2020. Vol. 10. Is. No. 7. Pp. 26618–2660.
13. Shali S. K. Applicability of Forensic Science in Criminal Justice System in India With Special Emphasis on Crime Scene Investigation. *Medico-Legal Desire Media and Publications, Medico-Legal Reporter, Inaugural Issue*. 2018. 16 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3220169
14. University Module Series. Organized Crime / United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/tertiary/organized-crime.html>
15. Wheeler E. Applications of Forensic Evidence in Criminal Cases. *Themis: Research Journal of Justice Studies and Forensic Science*. 2016. Vol. 4. Art. 12. DOI: 10.31979/THEMIS.2016.0412

